การศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มในจังหวัดนครศรีธรรมราช

เรวัต สุขสิกาญจน์

Study on wisdom and development of donax canniformis basketry products in Nakhon Si Thammarat province

Rewat Suksikarn

สำนักวิชาพหุภาษาและการศึกษาทั่วไป (ศิลปะและการออกแบบ) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
School of Languages and General Education (Art and Design), Walailak University
Corresponding author. E-mail address: suksikarn@gmail.com
received: July 12, 2021 revised: September 30, 2021 accepted: October 12, 2021

บทคัดย่อ

ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม เป็นศิลปหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดนครศรีธรรมราช นับวันมีแต่จะสูญหายและหาดูยาก มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับผลิตภัณฑ์จักสานจากวัสดุอื่นๆ โดยทั่วไป ถ้าหากได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและความแตกต่างก็จะทำให้เพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ให้กับผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในด้านบริบท กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ เพื่อนำมาต่อยอดด้านการออกแบบและพัฒนารูปแบบให้เข้ากับยุคสมัย วิธีการดำเนินงานเริ่มตั้งแต่เก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา ศึกษาบริบทกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม กระบวนวิธีการผลิตจักสานไม้คลุ้ม ศึกษารูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมจักสานไม้คลุ้ม หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อออกแบบและพัฒนาเป็นแบบร่าง จำนวน 3 แนวทาง 9 รูปแบบ นักวิจัยและผู้ผลิตคัดเลือก 3 ลำดับแรก เพื่อนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญคัดเลือก 1 รูปแบบ พร้อมเสนอแนะเพื่อปรับปรุงพัฒนาในการผลิตและสร้างต้นแบบ ได้ผลงานผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟไม้คลุ้ม โดยนำรูปทรงของวงปีเนื้อไม้ ช่องไม้ และลายไม้ ไล่ระดับสูงต่ำ นำมาใช้เป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ ผลิตโดยใช้ไม้คลุ้มสานขึ้นรูปเป็นโคมไฟไฟแขวนสำหรับส่องสว่างและประดับตกแต่งในเวลาเดียวกัน มีทั้งหมด 3 ขนาด เพื่อการจัดวางและตกแต่งสถานที่ ซึ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญาการจักสานไม้คลุ้มของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เป็นอย่างดี สุดท้ายมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์ ระหว่างนักวิจัยกับหัวหน้ากลุ่ม ตัวแทนผู้ผลิต และทดลองผลิตโดยมีต้นแบบเป็นตัวอย่างในการสร้างสรรค์และต่อยอดในแนวทางของตนเอง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา, ศิลปหัตถกรรม, ผลิตภัณฑ์จักสาน, ไม้คลุ้ม

ABSTRACT

Donax canniformis basketry products it is a unique handicraft of Nakhon Si Thammarat Province. Day by day, it has only been lost and is hard to find It is similar in style to basketry products from other materials in general, and if the designs and differences are changed, it will add commercial value to the product as well. This research project aims to study wisdom in context. Production process and existing models of products in order to continue the design and development of styles in contemporary. Method of operation from the collection of wisdom information to study the context of the Donax canniformis basketry group manufacturing method study of patterns of art and handicrafts after that, the data was analyzed for design and development into a draft of 3 approaches, 9 design, researchers and manufacturers selected 3 design to present the experts, selected 1 design, and suggested for improvement in production and prototyping. Results of basketry products, Donax canniformis lamp by using the shape of the year ring, wood grain, wooden channel and high-graded wood grain used as a design inspiration produced by Donax canniformis basketry products to form a hanging lamp for lighting and decoration at the same time, available in 3 sizes for placement and

decoration. Which indicates the wisdom of Donax canniformis basketry in Nakhon Si Thammarat Province, Thailand as well. Finally, product design technology is transferred. between the researcher and group leader manufacturer representative and try to produce products with a prototype as an example of creating and extending in their own way.

Key Word: Wisdom, Handicrafts, Basketry Products, Donax canniformis

บทนำ

จังหวัดนครศรีธรรมราช เมืองแห่งประวัติศาสตร์อันยาวนานร่วมพันปี เมืองแห่งพุทธศาสนาอันเก่าแก่ เมืองซึ่งมีความหลากหลายทั้งศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของผู้คน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ผสมผสานศาสตร์ทุกอย่างอย่างลงตัว ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย นครศรีธรรมราชมีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก จากเมืองท่าที่มีการค้าขายรุ่งเรืองควบคู่ไปกับการเกษตร พัฒนาไปสู่ระบบอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึกนิคมอุตสาหกรรม สนามบินพาณิชย์และพัฒนาให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็มิอาจทำให้ภูมิปัญญาจากอดีตเสื่อมคลายไปตามความเปลี่ยนแปลง ทว่าคนนครยังสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมอันดีงามที่สั่งสมมาให้ดีงามยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงานศิลปหัตถกรรมประเภทจักสานนับว่ามีเอกลักษณ์โดดเด่นไม่แพ้จังหวัดใดในเขตภูมิศาสตร์ภาคใต้ ตัวอย่าง เช่น ผลิตภัณฑ์จักสานย่านลิเภา และผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด เป็นต้น

ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ฝนตกชุกตลอดปี ได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มตั้งแต่ตุลาคมถึงมกราคม จึงทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ พืชพรรณนานาชนิดขึ้นตามป่าเขา ที่ราบตามแหล่งแม่น้ำลำคลอง หรือแม้กระทั่งชายทะเลและในทะเลเป็นอันมาก การรู้จักคุณค่าและประโยชน์ใช้สอยของวัตถุดิบเหล่านี้ล้วนเป็นความจัดเจนของคนในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ดำรงอยู่ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544: 68) เพราะฉะนั้นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในการจักสานก็คือ วัสดุ (Materials) ซึ่งในยุคแรกๆ เป็นวัสดุทางธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น เพราะในสมัยที่การคมนาคมติดต่อยังไม่สะดวกรวดเร็วเช่นทุกวันนี้ การส่งผ่านถ่ายทอดวัสดุจากถิ่นไกลๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก อีกประการหนึ่งวัสดุธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามท้องถิ่นนี้ ย่อมมีคุณสมบัติพิเศษ ที่เหมาะกับสภาพดินฟ้าอากาศในท้องถิ่นนั้นๆ เพราะมีการปรับตัวหรือมีภูมิคุ้มกันเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เนื้อวัสดุธรรมชาติจึงมีความคงทนแข็งแรง สามารถใช้งานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพและมีอายุการใช้งานเป็นเวลานาน การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จักสานในจังหวัดนครศรีธรรมราช ก็มีวิธีการและเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับการใช้สอย ตลอดจนเป็นแหล่งของวัสดุท้องถิ่นอยู่แล้วด้วย ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย กระจูด กก กะพ้อ คล้าและคลุ้ม มะพร้าว ตาลโตนด จาก ลาน หลาโอน เตย ย่านลิเภา และอีกมากมายที่ไม่ได้กล่าวถึงขึ้นอยู่กับการนำไปใช้และแหล่งวัตถุดิบในท้องถิ่น

คลุ้ม (Donax canniformis) เป็นไม้ล้มลุกมีต้นสูงถึง 3 เมตรเศษ ลำต้นสีเขียวเข้ม แตกแขนงตอนปลาย ผิวแข็ง ใช้สานเสื่อและภาชนะต่าง ๆ เช่น กระด้ง เจ้ย ข้อง เข่ง และเสื่อ ต้นใบคล้ายคล้า แต่มีขนาดโตกว่า มีเหง้าใต้ดิน แตกหน่อเป็นกอ แตกกิ่งก้านตอนปลายบ้าง ใบคล้ายใบกล้วย แต่ใบโตเพียงประมาณ 3 นิ้ว ดอกสีขาว ช่อดอกตั้งเฉียงขึ้นไปจากปลายลำต้น ผลขนาดปลายก้อยเป็นสามพู มีเมล็ดใน คลุ้มชอบขึ้นบนเขาริมห้วยหรือห้วยร้าง เป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำหรือที่ชื้นแฉะ เนื่องจากเปลือกนอกของลำต้นของคลุ้มมีความแข็งและเหนียวจึงเหมาะในการใช้จักสาน โดยเฉพาะเสื่อสามารถจักสานให้ได้ลวดลายงดงามอย่างไรก็ได้ เดิมทีเสื่อคลุ้มจะใช้ปูพื้น แต่ภายหลังบางแห่งนำเอามาบุผนังและเพดาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ใช้สอยที่พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง ในทางสมุนไพรมีสรรพคุณ โดยใช้หัวใต้ดินผสมยาอื่นใช้เป็นยาแก้ร้อนในลดไข้ เอาน้ำค้างที่ขังในยอดหยอดตา ใช้เป็นยาแก้ตาแดง ระงับการเจ็บปวดและลดความร้อนได้ดี แผลจะหายเร็ว แหล่งที่คลุ้มชอบขึ้นแถวบริเวณอำเภอลานสกา อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอทุ่งสง และอำเภอจุฬาภรณ์ในปัจจุบัน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม ในจังหวัดนครศรีธรรมราช นับวันมีแต่จะสูญหายและหาดูยาก จากการสำรวจเบื้องต้นบริเวณตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พอจะมีให้เห็นอยู่บ้างในนามกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม นำโดยคุณลุงจำนง อรชร ซึ่งยังคงผลิตผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มอยู่ และนำออกจำหน่ายในงานเทศกาลต่างๆ ตลอดจนได้เข้าร่วมพัฒนาผลิตภัณฑ์กับหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอยู่บ่อยครั้ง แต่ก็ยังมีรูปแบบที่เหมือนเดิม และใกล้เคียงกับผลิตภัณฑ์จักสานจากวัสดุอื่นๆ โดยทั่วไป ซึ่งถ้าหากได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและความแตกต่างก็จะทำให้เพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ให้กับผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี งานวิจัยนี้จึงต้องการที่จะศึกษาภูมิปัญญาในด้านบริบท กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบที่มีอยู่ของผลิตภัณฑ์ เพื่อนำมาต่อยอดด้านการออกแบบและพัฒนารูปแบบให้เข้ากับยุคสมัย มีการใช้งานที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น เป็นการรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่ และทำให้ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นของจังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านบริบท กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม
2. เพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ศึกษาภูมิปัญญาด้านบริบท กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม
2. ได้ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ทำการศึกษากลุ่มจักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญา และทดลองออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มเพื่อการใช้สอยประดับตกแต่ง

3. ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้จากการเลือกแบบเจาะจง คือ กลุ่มจักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยโดยเริ่มจากการลงพื้นที่สำรวจ ศึกษากลุ่มกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม และทำการคัดเลือกเพราะกลุ่มมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาจักสานไม้คลุ้มเอาไว้

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเพื่อศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มในจังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนหลัก ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา นักวิจัยลงพื้นที่ ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม โดยใช้เครื่องมือคือ การสังเกตและการสัมภาษณ์ การบันทึกภาพ บุคลากรผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้วิจัยและชุมชนผู้ผลิต สรุปตามหัวข้อ ดังนี้

1.1 ศึกษาบริบทกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม

1.2 กระบวนวิธีการผลิตจักสานไม้คลุ้ม

1.3 รูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม

2. การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามแผนดำเนินการที่กำหนดไว้ โดยใช้เครื่องมือคือ การสังเกต บันทึกภาพ พูดคุยสอบถาม บุคลากรผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้วิจัยและชุมชนผู้ผลิต นำไปสู่สรุปแนวทางการออกแบบผลิตภัณฑ์ ร่างแนวความคิดเบื้องต้น (Sketch Idea) การออกแบบร่าง (Sketch Design) 3 แนวทาง แนวทางละ 3 รูปแบบ หลังจากนั้น คัดเลือกแบบร่างเหลือ 3 รูปแบบ จากผู้วิจัยและชุมชนผู้ผลิต โดยใช้กรอบแนวคิดสำหรับการคัดเลือกแบบร่างของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม ให้เหลือ 3 รูปแบบ คือ

2.1 คุณค่าของงานหัตถกรรม มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.2 วัสดุและกระบวนการผลิต ผลิตได้จริง และใช้สอยได้ดี

2.3 ความงามและความน่าสนใจ มีรูปแบบแปลกใหม่

หลังจากนั้น ทำการพัฒนาแบบร่าง (Sketch Design Development) ของทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อสร้างทางเลือกและขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สำหรับการผลิตต้นแบบ และนำไปถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนผู้ผลิตต่อไป

ผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาจักสานไม้คลุ้ม

1.1 ศึกษาบริบทกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม กลุ่มจักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 มีคุณลุงจำนง อรชร เป็นหัวหน้ากลุ่ม สมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นคนที่เคยทำเข่งไม้ไผ่เดิม และหันมาทำจักสานไม้คลุ้มเป็นรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันกลุ่มจักสานไม้คลุ้มมีสมาชิกทั้งหมด 53 คน ซึ่งสมาชิกในกลุ่มจะตั้งราคาผลิตภัณฑ์และจัดจำหน่ายด้วยตนเองตามงานเทศกาลต่างๆ ในระดับจังหวัดและภูมิภาค จากการประสานงานของทางราชการและภาคเอกชน บางครั้งก็จะมีพ่อค้ามารับซื้อที่กลุ่ม และมีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอร่อนพิบูลย์ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ในปัจจุบันยังคงมีการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มเป็นปกติ และนำออกจำหน่ายในงานเทศกาลต่างๆ ตลอดจนได้เข้าร่วมพัฒนาผลิตภัณฑ์กับหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอยู่ตลอดเวลา

ภาพ 1 กลุ่มจักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และคุณลุงจำนง อรชร (หัวหน้ากลุ่ม)

1.2 กระบวนวิธีการผลิตจักสานไม้คลุ้ม การสร้างงานผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้คลุ้มนั้นมีกรรมวิธีการผลิตที่ไม่ยุ่งยาก และใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่มาก จากการศึกษาทำให้ทราบว่ามีวัสดุอุปกรณ์และกรรมวิธีการผลิตดังนี้

1.2.1 วัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มหลักๆ มีดังนี้ 1) พร้า 2) มีดตอก 3) กรรไกร 4) หวายเทียม 5) น้ำยาวานิชและน้ำมันเบนซิน

1.2.2 กรรมวิธีการเตรียมไม้คลุ้มเพื่อใช้ในการสาน

1. การเลือกต้นคลุ้มที่นำมาใช้ในการจักสาน ต้นคลุ้มจะมีลักษณะลำต้นและใบคล้ายกับต้นคล้าเป็นอย่างมาก แต่ลำต้นคลุ้มจะมีความเหนียวแข็งกว่า และใบจะกลมมนกว่าต้นคล้า ต้นคลุ้มที่พบเห็นภาคใต้มี 3 ชนิด คือ คลุ้มหนู มีลำต้นเล็ก คลุ้มมัน มีลำต้นขนาดกลาง และคลุ้มไม้ มีลำต้นขนาดใหญ่ ในการคัดเลือกต้นคลุ้มที่จะนำมาสานเป็นผลิตภัณฑ์นั้นจะต้องเลือกต้นคลุ้มที่มีความพอดี ไม่อ่อนและแก่จนเกินไป เพราะถ้าอ่อนเกินไปจะไม่แข็งแรง ไม่มีความเหนียว เมื่อสานเป็นผลิตภัณฑ์แล้วเนื้อคลุ้มจะเหี่ยวทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่แข็งแรง จะมีการโยกเยกทำให้เสียรูปทรงได้ ส่วนถ้าแก่เกินไปก็จะเปราะและหักง่าย หรือลำต้นก็จะมีการเผาเป็นรอยไหม้หากคลุ้มแก่เกินไป การเลือกต้นคลุ้มที่พอดีให้สังเกตที่ลำต้นมีความยาวประมาณ 120 – 150 เซนติเมตร และให้สังเกตที่ยอดของต้นคลุ้มจะมีการแตกกิ่งไม่น้อยกว่า 2 กิ่งขึ้นไปจะมีความพอดี

2. การตัดไม้คลุ้มเพื่อนำมาใช้ในการจักสาน เมื่อได้ต้นคลุ้มที่มีคุณภาพและคุณสมบัติที่ต้องการแล้ว ก็นำมาตัดขนาด การตัดขนาดจะสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับว่าจะนำไปทำผลิตภัณฑ์อะไร ผลิตภัณฑ์นั้นต้องการเป็นของที่ระลึกหรือให้ใช้งานได้จริง ตัวอย่างเช่น เข่ง หากต้องการทำเข่งเพื่อเป็นของที่ระลึกจะต้องตัดคลุ้มขนาดสั้นพอเหมาะกับขนาดที่จะทำ หรือถ้าต้องการทำเข่งที่สามารถใช้งานได้จริงก็ต้องตัดคลุ้มให้มีความยาวที่เหมาะสมกับขนาดของเข่งที่จะทำเช่นกัน

3. การขูดผิวคลุ้ม เมื่อได้ขนาดตามที่ต้องการแล้ว ให้นำต้นคลุ้มไปขูดผิวสีเขียวออกให้หมดด้วยมีดตอกหรือมีดพร้า แต่ต้องระวังอย่าให้ถึงเนื้อในของต้นคลุ้มเกิดเป็นรอยขูดขีดหรือรอยมีด รอยตำหนิจากการขูดผิว เพราะจะทำให้หักได้ง่าย

4. การผ่าตอกไม้คลุ้ม เป็นขั้นตอนที่เอาไม้คลุ้มที่ขูดผิวออกแล้วและตัดตามขนาดที่ต้องการมาผ่าออกเป็นสองซีก แล้วทำการจัก (ผ่า) เป็นตอกขนาดใหญ่หรือเล็กตามต้องการ

5. การจักตอกและการเหลาไม้คลุ้ม เอาตอกที่ผ่านการจักขนาดเท่ากัน นำมาขูดเอาไส้ออกแล้วเหลาให้มีขนาดบางๆ ขนาดความกว้างของตอกสม่ำเสมอตลอดทั้งเส้นและเท่ากันทุกเส้น

ภาพ 2 การเลือกและการตัดไม้คลุ้มเพื่อนำมาใช้ในการจักสาน

ภาพ 3 การขูดผิว ผ่าตอก จักตอกและเหลาไม้คลุ้ม

1.2.3 กรรมวิธีการสานไม้คลุ้ม

นำตอกที่เหลาได้ขนาดมาขึ้นรูป เพื่อสานเป็นผลิตภัณฑ์ตามที่ต้องการ การขึ้นรูปต้องขึ้นตอกเป็นคู่ ๆ หรือ 3 เส้น และบางชนิดอาจเป็นเส้นเดียวขึ้นอยู่กับชนิดของผลิตภัณฑ์ เมื่อขึ้นรูปได้แล้วจึงสานต่อไปเป็นรูปผลิตภัณฑ์ที่จะทำ สำหรับผู้ที่เริ่มหัดใหม่ที่ยังไม่มีความชำนาญอาจจะต้องใช้แบบ ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “เบ้า” และสานไปตามแบบสานจนสำเร็จเป็นชิ้นงาน นอกจากผู้ทำจะมีความรู้ในการจักสานแล้ว จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักถึงรูปแบบของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเป็นอย่างดี ทั้งด้านรูปร่างลักษณะการใช้งาน เพื่อนำมาเป็นเทคนิคในการสานผลิตภัณฑ์ เมื่อสานเสร็จแล้วจะต้องจัดตกแต่งให้มีความชิดแน่นเป็นระเบียบ รวมทั้งตกแต่งและการขัดเงาเคลือบด้วยวานิชให้เกิดความสวยงามอีกด้วย

ภาพ 4 กรรมวิธีการสานไม้คลุ้มขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์

1.3 การศึกษารูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมจักสานไม้คลุ้ม จากการศึกษารูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมจักสานจากไม้คลุ้ม มีลักษณะเด่นหลายประการที่ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจักสานไม้คลุ้มได้รับความสนใจเป็นที่ยอมรับ และตลาดมีความต้องการสูงก็เนื่องมาจากผลงานของกลุ่มมีความประณีต ผลิตภัณฑ์มีความแข็งแรงทนทาน แม้ว่าจะผ่านการใช้งานมาอย่างยาวนาน และรูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกโอกาส ไม่เกิดมลภาวะเมื่อเลิกใช้ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ใช้วัสดุในท้องถิ่นได้อย่างมีคุณค่า เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่คนในชุมชนจักสานไม้คลุ้มนั้นภาคภูมิใจ โดยแบ่งรูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมจักสานจากไม้คลุ้มได้ ดังนี้

1.3.1 รูปแบบดั้งเดิม

วิถีชีวิตของชาวชนบทในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น มีความผูกพันกับงานหัตถกรรมจักสานมาช้านาน ไม้คลุ้มก็เป็นหนึ่งในงานหัตถกรรมที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่บรรพบุรุษหรือผู้อาวุโสในชุมชนมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตน ไม่ว่าจะเป็นตะกร้า กระดัง เจ้ย ข้อง เป็นรูปแบบที่มีมาแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์เหล่านี้ก็ยังคงใช้งานได้ แสดงถึงความแข็งแรงทนทานแม้ว่าจะผ่านการใช้งานมาอย่างยาวนาน

ภาพ 5 รูปแบบดั้งเดิม เข่งและตะกร้า

1.3.2 รูปแบบที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนา

จักสานไม้คลุ้ม ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะคณะกรรมการบริหารกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มทุกคนมีความสนใจ จริงจัง จริงใจ มีส่วนในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ พยายามที่จะคิดค้นรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ รวมทั้งพยายามที่จะพัฒนาฝีมือให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ และดำเนินการฝึกอบรมพัฒนารูปแบบโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณการฝึกอบรมจากพัฒนาชุมชน สำนักงานป่าไม้จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ และจากการพัฒนาฝีมือทำให้รูปแบบของสินค้าได้รับการตอบรับจากลูกค้าเป็นอย่างดี

ภาพ 6 รูปแบบที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนา ตะกร้า กระจาด และข้องศิริมงคล

2. กระบวนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์

2.1 แนวทางการออกแบบ

สรุปแนวทางการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับหัตถกรรมของไทยในด้านความสวยงามน่าใช้ และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย กระบวนการออกแบบตั้งแต่แรกเริ่ม คือ การหาข้อมูลด้านบริบทของกลุ่มผู้ผลิต กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Local Characteristics) ได้อย่างชัดเจนเฉพาะตัว นำมาออกแบบประยุกต์ให้มีรูปทรงโดดเด่นสวยงามเฉพาะตัว (Differentiation) และจากการวิเคราะห์ลักษณะวัสดุมีความเหมาะสมในการพัฒนาไปสู่ผลิตภัณฑ์ให้แสงสว่างเพื่อใช้ในการตกแต่งสถานที่ สามารถช่วยสร้างบรรยากาศให้กับสถานที่ได้ด้วยกรรมวิธีต่างๆ ของการสานไม้คลุ้ม เพื่อสร้างมิติที่หลากหลายของแสงและเงาได้

ตาราง 1 ผลการวิเคราะห์จักสานไม้คลุ้มเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์

ไม้คลุ้ม	รูปแบบและวิธีการสาน	การนำมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์
	สามารถสานขึ้นรูปตามโมเดลเพื่อกำหนดรูปทรงได้ แต่มีข้อจำกัดของโมเดลในรูปทรงเรขาคณิต	สามารถออกแบบรูปทรงแต่ละประเภทเรขาคณิต เพื่อใช้เป็นโมเดลขึ้นแบบ
	การเก็บขอบด้วยการพับปลายเส้นไม้คลุ้มกลับ แล้วใช้การสานเพื่อรับขอบอีกรอบ	วิธีการเก็บขอบเป็นการเพิ่มความแข็งแรงให้โครง แต่ไม่เหมาะสมในการรับน้ำหนัก แต่ใช้เป็นจุดเด่นให้ชิ้นงานได้

	สามารถสานลายแบบห่างได้	ลายแบบห่างสามารถสร้างมิติของแสงและเงาได้เหมาะสม ใช้ในงานการตกแต่งที่ต้องการสร้างบรรยากาศ
	เส้นไม้คลุ้มมีความอ่อนตัวดัดโค้งได้ แต่ขึ้นอยู่กับขนาดของการผ่าเส้น เส้นไม้คลุ้มทนต่อเชื้อราและมอด	สามารถใช้การดัดไปตามโครงสร้างได้เกิดรูปทรงที่หลากหลายขึ้น
	เส้นไม้คลุ้มสามารถสานได้หลายลวดลาย ขึ้นอยู่กับความถนัดของผู้สาน	ลายในแบบต่าง ๆ ช่วยสร้างจุดเด่นให้ชิ้นงาน และเพิ่มมิติของแสงเงาได้ดี
	สามารถสานแบบอิสระได้ โดยไม่ต้องใช้เบ้า (Moulds) เป็นตัวกำหนดรูปทรง	สามารถเกิดรูปทรงใหม่ได้ และสามารถสานตามโครงที่มีรูปทรงแปลกใหม่ได้

2.2 ร่างแนวความคิดเบื้องต้น (Sketch Idea)

มีแรงบันดาลใจจาก“light of Nature” และกำหนด Mood Board “local Contemporary Grand” จึงทำการร่างแนวความคิดเบื้องต้น โดยใช้จุดเด่นด้านรูปร่าง รูปทรง กระบวนวิธีการผลิต ที่วิเคราะห์จากวัสดุ เป็นแนวทางสำหรับความคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม มีทั้งหมด 3 แนวทาง ดังนี้ Leaf, Wood และ Spore

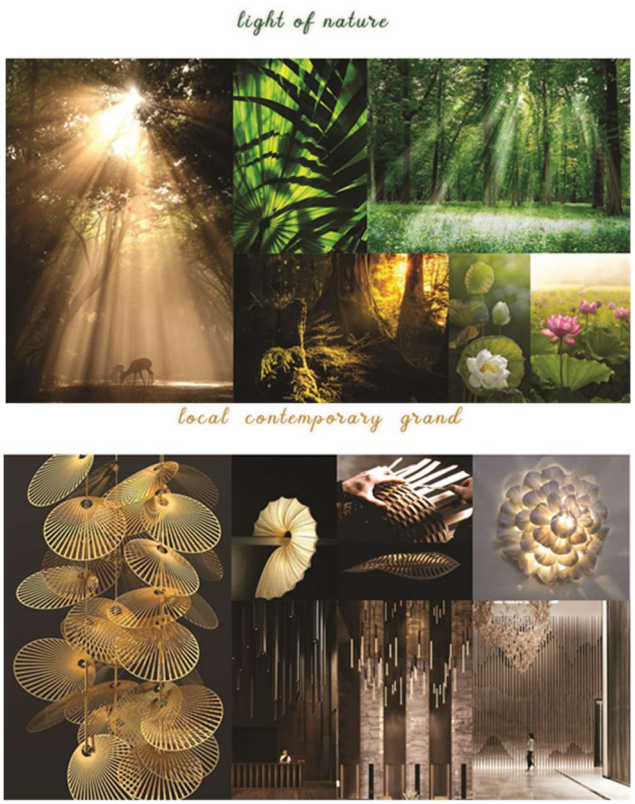

ภาพ 7 แรงบันดาลในในการออกแบบ “light of Nature” และ Mood Board “local Contemporary Grand”

ภาพ 8 องค์ประกอบและจุดเด่นของแนวทางการออกแบบ Leaf, Wood และ Spore

2.3 การออกแบบร่าง (Sketch Design)

หลังจากได้ร่างแนวความคิดเบื้องต้นแล้ว จึงทำการพัฒนารูปแบบให้ละเอียดมากขึ้น เพื่อเป็นแนวทางที่ชัดเจนทั้ง 3 แนวทาง โดยออกแบบร่างแนวทางละ 3 รูปแบบ

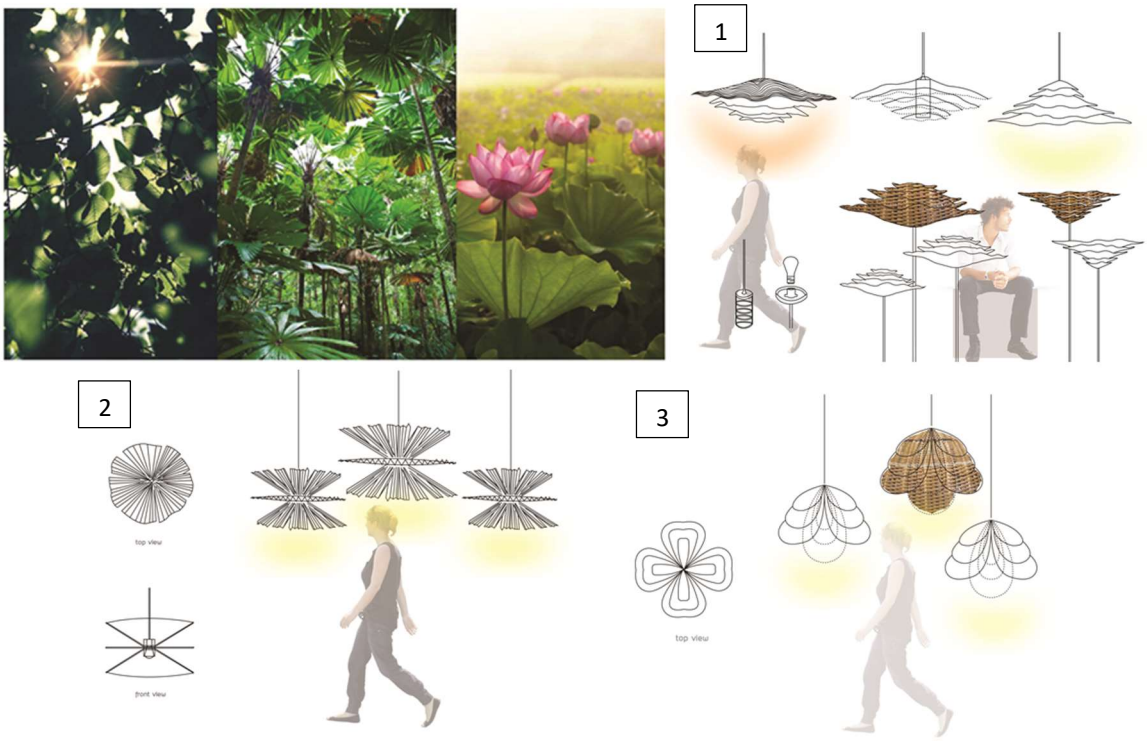

ภาพ 9 แบบร่าง Leaf การสังเคราะห์แสง และความงามของการลดหลั่นเป็นช่วงชั้นของใบไม้

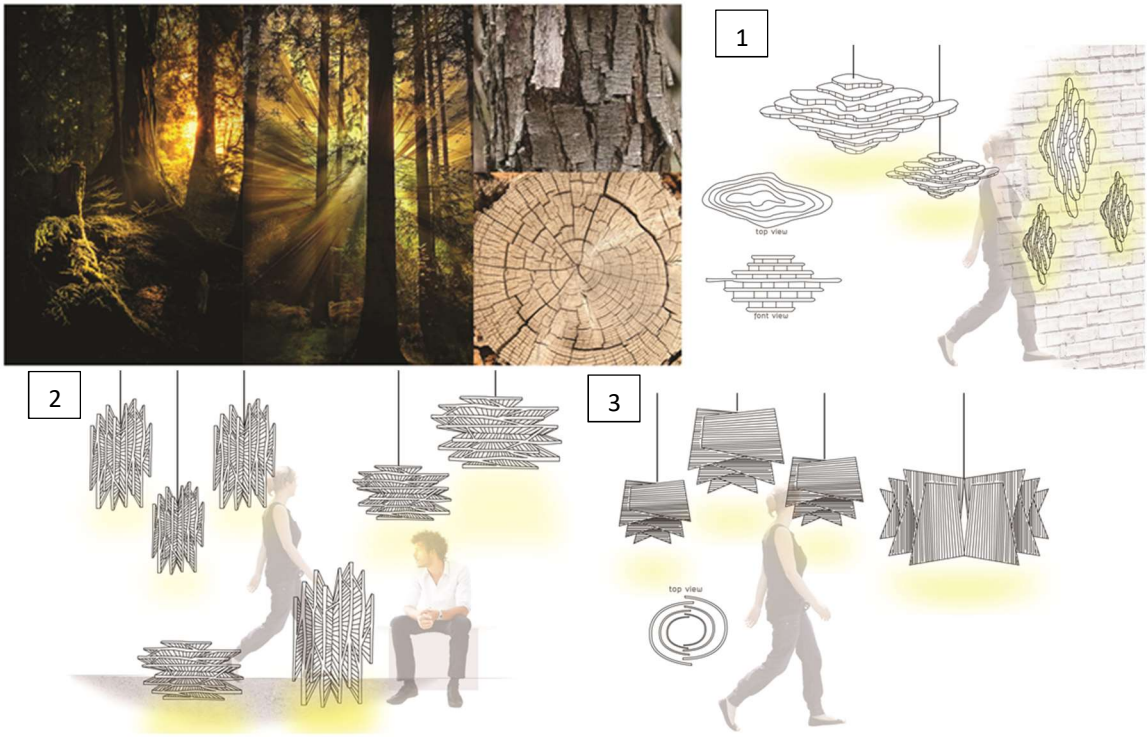

ภาพ 10 แบบร่าง Wood ความตื้นลึกหนาบาง ผิวสัมผัสของลายไม้ เปลือกไม้ที่ผ่านกาลเวลา

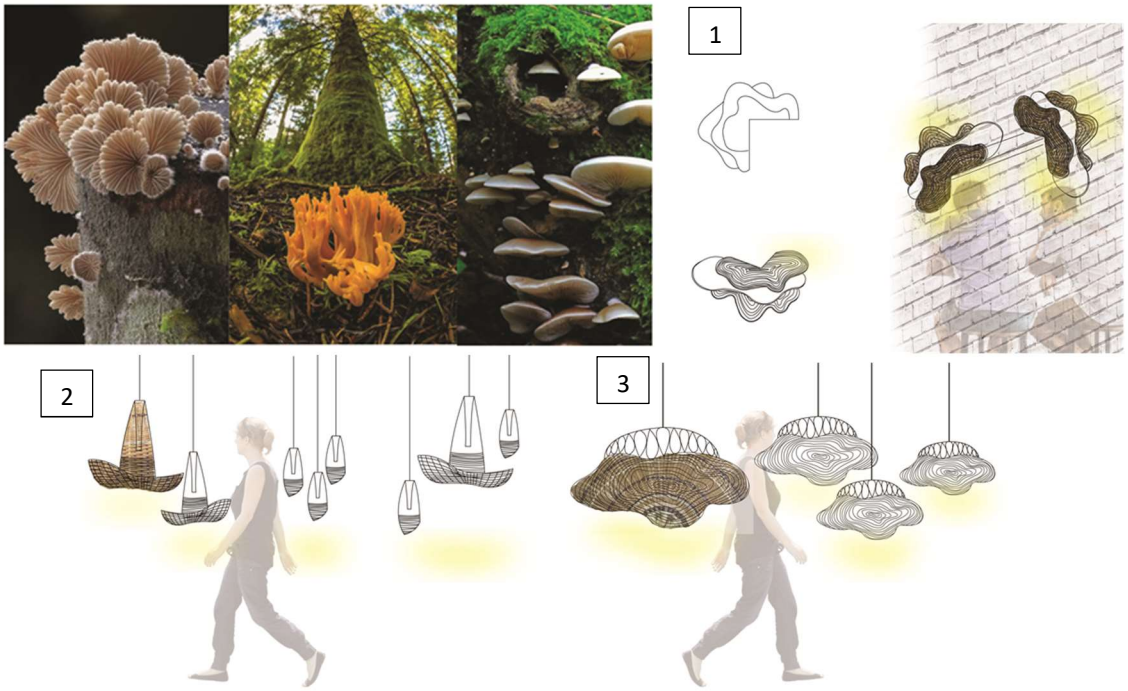

ภาพ 11 แบบร่าง Spore รูปร่างรูปทรงของสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในธรรมชาติ ที่มีการเจริญเติบโต

2.4 การคัดเลือกแบบร่าง

กรอบแนวคิดสำหรับการคัดเลือกแบบร่างของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม ให้เหลือ 3 รูปแบบ เพื่อพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ให้แสงสว่างต่อไป คือ

2.4.1 คุณค่าของงานหัตถกรรม มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.4.2 วัสดุและกระบวนการผลิต ผลิตได้จริง และใช้สอยได้ดี

2.4.3 ความงามและความน่าสนใจ มีรูปแบบแปลกใหม่

คะแนนของการเลือกแนวทางในการออกแบบ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ในการประเมินค่าแบ่งออกเป็น 3 ระดับ โดยกำหนดค่าในแต่ละระดับ ดังนี้

3 หมายถึง ดีมาก

2 หมายถึง ดี

1 หมายถึง พอใช้

ผลรวมคะแนนของการเลือกแนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม ของนักวิจัยและผู้ผลิต 3 ลำดับแรก สรุปได้ดังนี้ 1) รูปแบบ Leaf 2 ได้คะแนน 8 คะแนน 2) รูปแบบ Leaf 1 ได้คะแนน 7 คะแนน และ 3) รูปแบบ Wood 1 ได้คะแนน 7 คะแนน เท่ากัน จึงสรุปว่าหลังจากนี้ต้องพัฒนาแบบร่าง (Sketch Design Development) ของทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อสร้างทางเลือกและขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สำหรับการผลิตต้นแบบ

ตาราง 2 ผลรวมคะแนนของการเลือกแนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มของนักวิจัยและผู้ผลิต

แบบร่าง	คุณค่าของงานหัตถกรรมมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (3)	วัสดุ กระบวนการผลิตผลิตได้จริง ใช้สอยได้ดี (3)	ความงาม น่าสนใจรูปแบบแปลกใหม่ (3)	คะแนนรวม (9)
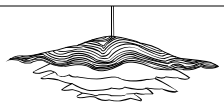 Leaf 1	2	3	2	7
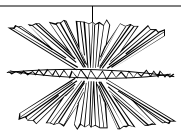 Leaf 2	3	3	2	8
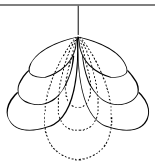 Leaf 3	1	2	1	4
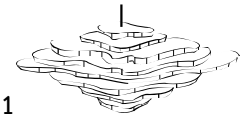 Wood 1	2	3	2	7
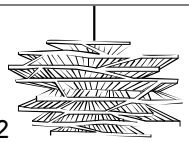 Wood 2	2	2	2	6
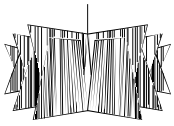 Wood 3	2	2	2	6
Spore 1	3	1	2	6
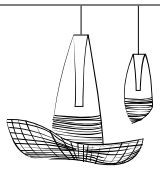 Spore 2	1	2	1	4
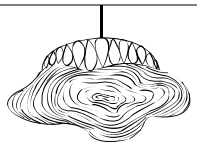 Spore 3	1	2	2	5

2.5 การพัฒนาแบบร่าง

การพัฒนาแบบร่างทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อคัดเลือกสำหรับผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์ โดยสรุปเป็นผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟไม้คลุ้ม มีการใช้สถานที่สำหรับประดับตกแต่ง และใช้สอยภายในที่พักอาศัย หรือ โรงแรมประเภทที่พักครบวงจร ซึ่งเป็นสถานที่โล่ง โอ่โถง สามารถสามารถตอบสนองการใช้งานของผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบและพัฒนาได้เหมาะสมที่สุด

ภาพ 12 รูปแบบ Leaf 2 รูปทรงใบกะพ้อและการทับซ้อนของเส้นจักสานไม้คลุ้มเกิดแสงที่อ่อนนุ่มของโคมไฟ

ภาพ 13 รูปแบบ Leaf 1 รูปทรงใบบัวและการทับซ้อนของเส้นจักสานไม้คลุ้มเกิดแสงที่อ่อนนุ่มของโคมไฟ

ภาพ 14 รูปแบบ Wood 1 รูปทรงลายไม้สูงต่ำ ไล่ระดับกับเส้นจักสานไม้คลุ้มเกิดแสงที่เป็นลักษณะเฉพาะของโคมไฟ

2.6 การคัดเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนการคัดเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ ได้นำรูปแบบที่พัฒนาแล้วทั้ง 3 รูปแบบ ขอให้ผู้เชี่ยวชาญเลือกแบบและเสนอแนะ สรุปรูปแบบที่เลือกคือ Wood 1 นำไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญก่อนสร้างต้นแบบจริง

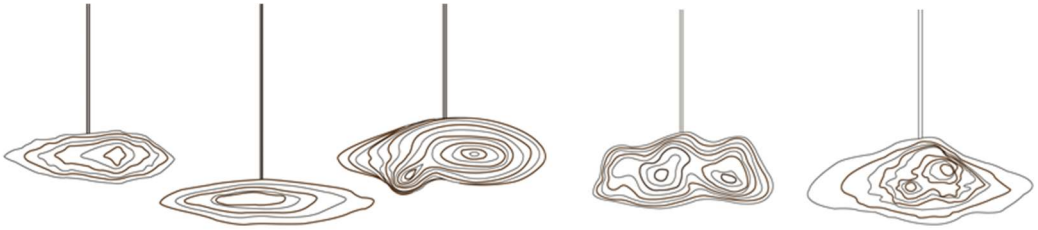

ภาพ 15 ปรับปรุงรูปแบบ Wood 1 จากรูปทรงตั้งเป็นรูปทรงนอน และติดตั้งในลักษณะการแขวนแทนการติดผนัง

2.7 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟไม้คลุ้ม นำรูปทรงของของวงปีเนื้อไม้ ช่องไม้ และลายไม้ ไล่ระดับสูงต่ำ นำมาใช้เป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ ผลิตโดยใช้ไม้คลุ้มสานขึ้นรูปเป็นโคมไฟ ผสมผสานกับรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย เป็นโคมไฟแขวนสำหรับส่องสว่างและประดับตกแต่งในเวลาเดียวกัน มีทั้งหมด 3 ขนาด เพื่อการจัดวางและตกแต่งที่เหมาะสมกับสถานที่ อันบ่งบอกถึงภูมิปัญญาการจักสานไม้คลุ้มของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพ 16 ผลงานต้นแบบผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟไม้คลุ้ม

2.8 การถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบ

การถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์ ระหว่างนักวิจัยและกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์และพูดคุยกับหัวหน้ากลุ่ม ตัวแทนผู้ผลิต และทดลองทำต้นแบบของผลิตภัณฑ์โดยมีต้นแบบที่ผลิตมาเป็นตัวอย่าง และให้ผู้ผลิตสร้างสรรค์และต่อยอดในแนวทางของตนเอง โดยมีกรอบแนวคิดพื้นฐานของจักสานไม้คลุ้มที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผลิตได้จริง ใช้สอยได้ดี มีความสวยงามน่าสนใจ และขายได้เพื่อความยั่งยืนต่อไป

ภาพ 17 การถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์ ระหว่างนักวิจัยและกลุ่มจักสานไม้คลุ้ม

สรุปผลและอภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาจักสานไม้คลุ้ม

บริบทและภูมิปัญญาจักสานไม้คลุ้มเกิดจากคุณลุงจำนง อรชร เป็นชาวบ้านปลายราง ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบุคคลที่มีความชำนาญในการจักสานไม้ไผ่ มีความคิดว่ามีไม้คลุ้มในหมู่บ้านอยู่เป็นจำนวนมาก น่าจะทดลองนำมาทำเป็นของใช้ต่างๆ แทนไม้ไผ่ได้ จึงได้สานไม้คลุ้มเป็นเข่งเล็กๆ ดูแล้วสวยงาม ผิวมันมีความแข็งแรง ทนทาน ไม่ขึ้นรา ไม่เป็นมอด สอดคล้องกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 67-68) กล่าวไว้ว่า งานจักสานของภาคใต้เป็นผลพวงของการรู้จักเอาวัตถุดิบในธรรมชาติแวดล้อมภาคใต้ที่หาได้สะดวกมาใช้ทำสิ่งของเครื่องใช้ไม้สอยอย่างหลากหลาย ด้วยคุณสมบัติพิเศษของไม้คลุ้ม ชุมชนจึงได้นำมาผลิตเป็นของใช้และของที่ระลึกประเภทต่างๆ และจัดตั้งกลุ่มจักสานไม้คลุ้มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 สมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นคนที่เคยทำเข่งไม้ไผ่เดิมและหันมาทำจักสานไม้คลุ้มเป็นรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่ง

กระบวนวิธีการผลิตจักสานไม้คลุ้ม นั้นมีกรรมวิธีการผลิตที่ไม่ยุ่งยาก และใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่มาก จากการศึกษาทราบว่ามีวัสดุอุปกรณ์ ดังนี้ พร้า มีดตอก กรรไกร หวายเทียม น้ำยาวานิชและน้ำมันเบนซิน ส่วนกรรมวิธีการเตรียมไม้คลุ้มเพื่อใช้ในการสาน เริ่มตั้งแต่การเลือกต้นคลุ้ม การตัด การขูดผิว การผ่าตอกไม้ การจักตอกและการเหลา หลังจากนั้นเข้าสู่กรรมวิธีการสานไม้คลุ้ม ด้วยการนำตอกที่เหลาได้ขนาดมาขึ้นรูปเพื่อสานเป็นผลิตภัณฑ์ตามที่ต้องการ การขึ้นรูปต้องขึ้นตอกเป็นคู่ ๆ หรือ 3 เส้น และบางชนิดอาจเป็นเส้นเดียวขึ้นอยู่กับชนิดของผลิตภัณฑ์ เมื่อขึ้นรูปได้แล้วจึงสานต่อไปเป็นรูปผลิตภัณฑ์ที่จะทำสำหรับผู้ที่เริ่มหัดใหม่ที่ยังไม่มีความชำนาญอาจจะต้องใช้ “เบ้า” และสานไปตามแบบสานจนสำเร็จเป็นชิ้นงาน นอกจากผู้ทำจะมีความรู้ในการจักสานแล้ว จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักถึงรูปแบบของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเป็นอย่างดี ทั้งด้านรูปร่าง ลักษณะการใช้งาน เพื่อนำมาเป็นเทคนิคในการสานผลิตภัณฑ์ สอดคล้องกับ วินัย วิริยะปานนท์ (2527: 8) ได้กล่าวถึงผลิตภัณฑ์จักสานไว้ว่า เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อตอบสนองอารมณ์ ความนึกคิด และแสดงออกมาในรูปของศิลปะตามความเป็นอยู่หรือความนิยมของท้องถิ่น รูปแบบและลักษณะผลิตภัณฑ์จักสานแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันตามความต้องการของประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์จักสานบางท้องถิ่นมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอีกด้วย

รูปแบบของงานศิลปหัตถกรรมจักสานไม้คลุ้ม มี 2 รูปแบบ คือ 1. แบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นตะกร้า กระดัง เจ้ย ข้อง เป็นรูปแบบที่มีมาแต่สมัยบรรพบุรุษ เพราะไม้คลุ้มเป็นหนึ่งในงานหัตถกรรมสิ่งประดิษฐ์ที่บรรพบุรุษ หรือผู้อาวุโสในชุมชนมีความภาคภูมิใจในวัสดุและภูมิปัญญาของตน ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์เหล่านี้ก็ยังคงใช้งานได้ แสดงถึงความแข็งแรงทนทานแม้ว่าจะผ่านการใช้งานมาอย่างยาวนาน สอดคล้องกับ อนุชิต กุลมาลา (2552: บทคัดย่อ) กล่าวไว้ว่า งานจักสานเกิดจากการดัดแปลงวัสดุจากภูมิปัญญา โดยเฉพาะชุมชนที่มีวัสดุขึ้นในชุมชน งานจักสานผลิตขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดต่อกันมา และ มาโนช กงกะนันทน์ (ม.ป.ป.: 10) ได้กล่าวไว้ว่า ผลิตภัณฑ์จักสานมีความเก่าแก่ที่สุด และเป็นงานที่รู้จัก

กันดีในหมู่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาในโลก ผลิตภัณฑ์จักสานในระยะเริ่มแรกเข้าใจว่ามีลักษณะหยาบ มีการพัฒนาเรื่อยๆ จนมีลักษณะประณีตขึ้นโดยลำดับ 2. แบบที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนา จักสานไม้คลุ้ม ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะคณะกรรมการบริหารกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มทุกคน มีส่วนในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ พยายามที่จะคิดค้นรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ สอดคล้องกับ วัฒนะ จูฑะวิภาต (2552:27-28) กล่าวไว้ว่า ผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมมีความสามารถสูง และมีความเข้าใจในสุนทรียภาพเป็นอย่างดี รวมทั้งพยายามที่จะพัฒนาฝีมือให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกลุ่มจักสานไม้คลุ้มก็ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ และดำเนินการฝึกอบรมพัฒนารูปแบบโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณการฝึกอบรมจากพัฒนาชุมชน สำนักงานป่าไม้จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ สอดคล้องกับ อนุชิต กุลมาลา (2552: บทคัดย่อ) กล่าวไว้ว่า งานจักสานจะพัฒนาไปได้ ขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้ผลิตได้รับความรู้จากการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ในการให้ความรู้และ พัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น พัฒนาชุมชนจังหวัด กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม สถาบันการศึกษา ในเรื่องวัสดุรูปแบบ รูปทรง และการพัฒนาผลิตภัณฑ์อยู่เสมอ ตั้งแต่รูปแบบผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิม ยุคปัจจุบันและรูปแบบที่พัฒนาขึ้น ให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน

2. กระบวนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์

แนวทางการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับหัตถกรรมของไทยในด้านความสวยงามน่าใช้ และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย กระบวนการออกแบบตั้งแต่แรกเริ่ม คือ การหาข้อมูลด้านบริบทของกลุ่มผู้ผลิต กระบวนวิธีการผลิต และรูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Local Characteristics) ได้อย่างชัดเจน เฉพาะตัว การแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งในเรื่องของรูปแบบและวัสดุจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำการศึกษานำมาพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอีกขั้นหนึ่ง วัสดุจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรู้จักสร้างสรรค์งานหัตถกรรมให้สอดคล้องกับผลิตภัณฑ์ และการใช้งาน ความสวยงาม ทุกอย่างล้วนมีเหตุมีผลต่อกัน โดยเฉพาะจากวัสดุธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาที่สืบสานในการออกแบบที่มีมาช้านาน ความหลากหลายของทรัพยากรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย การเลือกใช้อย่างเหมาะสม (อภิสิทธิ์ และคณะ, 2546) ส่วนทางด้าน (วิบูลย์,2539) ได้กล่าวไว้ว่า การสร้างผลิตภัณฑ์จักสานในท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีวิธีการและการเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับการใช้สอยและคตินิยมของท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้เวลาสะสมประสบการณ์เพื่อพัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ อาจจะเป็นเวลาหลายชั่วชีวิตคนจากบรรพบุรุษสืบต่อมาจนถึงคนในยุคปัจจุบัน และจากการวิเคราะห์ลักษณะวัสดุมีความเหมาะสมในการพัฒนาไปสู่ผลิตภัณฑ์ให้แสงสว่างเพื่อใช้ในการตกแต่งสถานที่ สามารถช่วยสร้างบรรยากาศให้กับสถานที่ได้ด้วยกรรมวิธีต่างๆ ของการสานไม้คลุ้ม สร้างมิติที่หลากหลายของแสงและเงาได้ อย่างเช่นผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟไม้คลุ้มที่ชุมชนสามารถนำไปต่อยอดผลิตได้ในรูปแบบของตัวเองเพื่อการจำหน่ายได้ เพราะฉะนั้น การออกแบบและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จักสาน ไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชนหรือผู้ประกอบการในระดับใดก็แล้วแต่ มีวัตถุดิบอันเป็นจุดเด่น หรือเป็นที่รู้จักของคนส่วนใหญ่อยู่แล้ว ก็ยังต้องพัฒนารูปแบบอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านของประโยชน์ใช้สอย และความงามทางศิลปะเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของตนเองมีคุณค่าพอที่จะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะ และที่สำคัญต้องขายได้ สนองต่อความต้องการผู้บริโภค จึงจะทำให้ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้อยู่ร่วมสมัยได้

การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม สอดคล้องกับกรอบทฤษฎีของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539: 126-130) ในด้านคุณค่าของเครื่องจักสาน ที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอย (Functional value) แบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น คุณค่าที่ได้รับจากประโยชน์ใช้สอยทางกาย ได้แก่ ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต เช่น เพื่อใช้ในการให้แสงสว่างและประดับตกแต่ง ส่วนคุณค่าทางความงามและศิลปะ (Aesthetic value & Artistic value) ของผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มนั้น เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ เช่น รูปทรง โครงสร้าง และลวดลาย จากการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้มในเชิงศิลปะ จะเห็นถึงความสามารถ และลักษณะเด่นในการเลือกใช้รูปทรง โครงสร้าง และลวดลายในการสร้างสรรค์ผลงาน ส่วนใหญ่จะเป็นรูปทรงที่เรียบง่าย ลักษณะของความสมดุลในลักษณะเท่ากันทั้งสองข้าง (Symmetry Balance) ความกลมกลืนกันดูสบายตา และลงตัวอย่างสมบูรณ์ในตัวเอง

สุดท้ายมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์ ระหว่างนักวิจัยกับหัวหน้ากลุ่ม ตัวแทนผู้ผลิต และทดลองทำต้นแบบของผลิตภัณฑ์โดยมีต้นแบบที่ผลิตมาเป็นตัวอย่าง ให้ผู้ผลิตสร้างสรรค์และต่อยอดในแนวทางของตนเอง โดยมีกรอบแนวคิดพื้นฐานของจักสานไม้คลุ้มที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผลิตได้จริง ใช้สอยได้ดี มีความสวยงามน่าสนใจ และขายได้ สอดคล้องกับแนวทางของ นัฐท์ธีรนนช์ รอดชื่น (2560: 14) ที่กล่าวถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นทางเลือกและเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มในการพัฒนาต่อยอดเชิงพาณิชย์ต่อไป เป็นการรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่ สามารถเป็นอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชนได้มี

งานทำอยู่ในท้องถิ่น มีรายได้เสริม โดยจะศึกษาและออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีประโยชน์ใช้สอย เหมาะสมกับกลุ่มผู้บริโภคใน สังคมปัจจุบัน รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคได้

ข้อเสนอแนะ

1. การต่อยอดวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปเป็นต้นแบบของผู้ผลิตและชุมชน ประเภทหัตถกรรมประเภทอื่นๆ ที่วัสดุและกรรมวิธีการผลิตใกล้เคียงกัน เพื่อความหลากหลายของผลิตภัณฑ์จักสาน

2. ในการวิจัยครั้งต่อไป การนำวัสดุที่ใช้ทำโครงสร้างผลิตภัณฑ์ ควรคำนึงถึงความกลมกลืนและความยากง่ายระยะเวลาในการผลิต จะทำให้ผู้ผลิตจักสานได้ง่ายและสอดคล้องกับรูปทรงที่ต้องการ

3. ควรมีแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ ผู้ผลิตชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้เป็นรูปธรรมทั้งทางด้านรูปแบบและรายได้ ซึ่งจะทำให้ผู้ผลิตมีกำลังใจในการพัฒนารูปแบบผลงานต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอบคุณศิลปหัตถกรรมอันทรงคุณค่าที่ควรอนุรักษ์และสืบสาน ขอบคุณภูมิปัญญาอันดีงาม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ผลิตชุมชน ผู้ประกอบการ ที่สร้างแรงบันดาลใจ ขอบคุณ คุณลุงจำนง อรชร กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ขอบคุณ ผู้เชี่ยวชาญ ที่ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์สำหรับการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ขอบคุณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ที่อุดหนุนงบประมาณการวิจัย ขอบคุณทุกหน่วยงาน องค์กรและบุคลากร ที่ให้การสนับสนุนในการวิจัยที่ไม่ได้กล่าว ณ ที่นี้ สุดท้าย ขอบคุณครอบครัวสุขสิกาญจน์ ที่เป็นกำลังใจและสนับสนุนทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อให้วิจัยชิ้นนี้บรรลุวัตถุประสงค์ทุกประการ

เอกสารอ้างอิง

จำนง อรชร ให้สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2560. เรวัต สุขสิกาญจน์ ผู้สัมภาษณ์. **ผลิตภัณฑ์จักสานไม้คลุ้ม.** บ้านปลายราง หมู่ที่ 10 ตำบลหินตก อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช.

นัฐท์ธีรนนช์ รอดชื่น. (2560). การออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจักสานพื้นบ้าน บ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. **วารสารวิชาการศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร,** 8(1), 12-23.

มาโนช กงกะนันทน์ (ม.ป.ป.). **เครื่องจักสานจังหวัดราชบุรี.** กรุงเทพฯ : กราฟิคอาร์ต.

วัฒนะ จูฑะวิภาต. (2552). **ศิลปะพื้นบ้าน.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). **เครื่องจักสานในประเทศไทย.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งส์ เฮาส์.

วินัย วิริยะปานนท์ (2527). **เครื่องจักสาน.** กรุงเทพฯ แพร่พิทยา.

อนุชิต กุลมาลา. (2552). **การศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านจักสานไม้ไผ่ เพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง.** มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อภิสิทธิ์ ไล่สัตรูไกล และคณะ. (2546). **รายงานการวิจัยเรื่องหีบห่อจากวัสดุธรรมชาติ: การศึกษางานออกแบบเพื่อการอนุรักษ์.** คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). **ภูมิปัญญาทักษิณ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.